

KHOREZM CHILDREN'S FOLKLORE
LINGVODIDACTIC FEATURES OF THEIR DANCE

Gavhar Matyakubova,

professor of the State Academy of
choreography of Uzbekistan, people's artist of Uzbekistan

Hulkar Hamroeva,

doctor of philological Sciences

Ta'maris Butunboeva,

Teacher of the state Academy of choreography
of Uzbekistan, doctor of philosophy in philological Sciences

Annotation. In this article, the history of folk dances of Khorezm children, the stages of their formation and their linguistic features will be studied.

Keywords: nature, "Hubbiboy", "water wife", child Spirit, game, people's creativity, tradition, national value.

Муҳтарам Президентимизнинг “Янги Ўзбекистон стратегияси” китобида “Маълумки, эл-юртимиз ўзининг қадимий ўтмиши давомида қанча-қанча унутилмас воқеаларни, турли синов ва қийинчиликларни, зафарли даврлар билан бирга, фожиали кунларни ҳам бошидан кечирган. Лекин бир ҳақиқатни таъкидлаш керакки, Ватанимиз ҳудудида мавжуд бўлган ҳар бир давлатчилик тузуми, ҳар қандай ижтимоий жараён – у ғалаба ёки мағлубият бўладими, юксалиш ёки таназзул бўладими, барча-барчаси халқимиз босиб ўтган мураккаб тарихий йўлнинг узвий ва ажралмас қисмидир. Шунинг учун ҳам биз тарихимизнинг барча босқичларини яхлит ҳолда қабул қилиб, ҳар томонлама чуқур ўрганишимиз зарур”¹ эканлиги алоҳида таъкидланган.

---

¹ Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: “Ўзбекистон” нашриёти., 2021. -Б. 263.

Миллий онг ва тафаккурнинг, халқ турмушининг, ижтимоий-сиёсий-маърифий муносабатларининг шаклланишида фольклорнинг ўрни ва тарбиявий аҳамияти беқиёсдир. Энг қадим замонларда элат ёки уруғ халқ сифатида шаклланар экан, бу жараён энг аввало болалар фольклор ўйин – рақсларида ўз ифодасини топган. Ибтидоий даврга мансуб Хоразм болалар ўйин-рақсларида Аму ёқасида яшаган аҳоли тарихига оид жуда кўп лавҳалар акс этган бўлиб, уларда мифологик тафаккур етакчилик қилади.

Хоразм мактабига оид энг машҳур рақсларда ҳам фольклор элементлари мавжуд. Зеро, “Лазги” куйида ижро этилаётган “рез”, яъни бошланиш қисмига эътибор берсангиз раққосанинг хатти-ҳаракатларида ўзингизга бир маъно кашф этасиз. Ўйинини томоша қилсангиз, рақс ҳаракатларидан табиат ҳодисаларини билиб олиш мумкин. Масалан, қўл ҳаракатларида, еру-осмон, денгиз тўлқини, қушларнинг учиши, сув тўлқинлари, айниқса, қуёшни ифодаловчи ҳаракатлар “Лазги” рақсида ўз аксини топган. Мисол учун, қуёшдан нур олиб ерга ёйишлар, қуёшга интилиб бармоқ ҳаракатлари билан талпинишлар, ўзидан, қалбидан меҳрни олиб қуёшга узатишлар. (Тадқиқотлар жараёнида 28 та қуёшга боғлиқ бўлган рақс ҳаракатлари аниқланди). Қуёшга интилиб мағрур туришлар, қуёшдан нур олиб инсонларга улашишлар ва ҳоказолар.”²

“Авесто”нинг улуғвор инсонпарварлик ғоялари бутун инсониятнинг маънавий мулкига айланди. Унинг миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган фалсафаси инсонларни комилликка даъват этади, поклик ва эзгуликни тарғиб қилади. Профессор Н.Жўраев тўғри таъкидлаганидек, зардуштийлик даврида “Аёллар қўшиқларида Она тимсоли, она орзу-армони, оналик меҳри бола бахти-саодати, унинг тақдири ва истиқболи билан йўғрилиб кетган. Айни пайтда Ахура Мазда тимсолидаги эзгулик ва порлоқ

² Матёкубова Г. Тохтасимов Ш. Ҳамроева Ҳ. Хоразм “Лазги” рақси: тарихи ва тавсифи. Т.: “Хоразм ёшлари”, 2022. -Б.42.

келажак кафолати бўлган илоҳда саловатлар, мадҳлар илтижолар ва муножотлар ўз ифодасини топган. Оналарнинг кўшиқлари бевосита бола тарбияси билан боғлиқ бўлган”³.

Халқ орасида ном таратган рақслардан яна бири “Хубби” бўлиб, у ҳам фольклор ўйинларига, ҳам оташпарастрлар маросимларига нисбат берилади. Шунингдек, унда сув билан боғлиқ ижтимоий муаммолар ва она-бола муносабатлари акс этган. Фольклоршунос олимларнинг фикрича, “Халқ оғзаки ижодида анъанавий тарзда қўлланилувчи аждар, дев, пари, Семурғ, Жўмард, Аранжа бобо, Ахриман, аранглар, Заҳҳок, Сиёвуш, Хубби, Ашшадарози, Суст хотин, Ҳайдар каби кўплаб асотирий образларнинг тарихий асослари зардуштийлик мифологиясига бориб тақалади”.⁴

Халқ орасида кенг тарқалган мазкур фольклор рақсининг “Хубби”, “Хубби”, “Хуббибой” каби уч хил кўринишда номланишига дуч келдик. “Хубби” терминини 5 жилдлик “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да учратмадик. Шунинг учун, “Хуббибой” кўшиқ рақсини тўлиқ келтирдик.

Айтишларича, “Сув худоси” “Хубби” бир қўли билан балиқларни тутар, кейин уни қуёшга узатар экан. Балиқ эса шу ондаёқ қовурилар экан. Шу тарзда Хубби дарё бўйида яшаган одамларни боқиб, 700 йил Амударёда яшаган. Бу вақт ичида ҳеч қандай ёвуз куч дарёга яқинлаша олмаган. Баҳайбат бу йигитни сув худоси Хубби деб аташар экан. Хоразмда кенг тарқалган бу ривоят халқ ичида неча асрлардан буён яшаб келмоқда. Ҳозиргача болалар, ўсмирлар ҳатто катталар ҳам, сувга тушмоқчи ёки анҳорга бормоқчи бўлсалар, “Юр, Хуббига борамиз” дер эдилар. Биз ўзимиз ҳам болалигимиздан шу ақидага ишониб ўсганмиз. Сув билан боғлиқ ҳалокат юз бергудек бўлса “Хубби, ўзинг қутқаргин” деб илтижо қилганлар.

³Жўраев Н. Зардуштийлик- цивилизациявий ҳодиса. Вақт ва фазо. Т.: “Маънавият”, 2020. -Б.738.

⁴ Мирзаев Т. ва б. Ўзбек фольклори. Дарслик. Алмати.: “ССК” нашриёти, 2021. -Б.26.

Хатто 1936 йилда машхур ўзбек археологи, академик Яхё Гуломов Хоразмнинг суғориш тарихини ўрганаётиб, кемада дарё қирғоғидан энди узоқлашаётганида сув тошқини бўлиб икки қайиқчи чўкиб кетади. Шу оснода кемада археолог билан қолган чол қайта-қайта “Хубби, Хубби, Хубби”, деб такрорлайверган. Қайиқчи чолнинг дарёни тинчланишга ундаши ва халокатдан қутқаришини сўраб Хуббига ёлвориши халқнинг эҳтиқодини кўрсатиб турар эди.

Хатто ҳозир ҳам Амударёдаги айрим кемаларнинг уч томонидан соч ўрами осиб қўйилганини кўпчилик пайқаган, бу тамға нимани билдиради?. Кексаларнинг айтишларича, қадимий Эронийларнинг подшоҳи бўлмиш Жамшид ҳукумронлигидан ҳам анча олдин яшаб ўтган Хубби сув худоси номини олган. Афсоналарга кўра Жамшид тахтга ўтирган вақтдан бошлаб, Хубби дом - дараксиз ғойиб бўлади. Уни денгиз маликаси, гўзал қиз ўғирлаб кетган, дейдилар. Хубби ғойиб бўлган Амударёда унинг онаси пайдо бўлади. Анча пайтларгача йиғлаб - йиғлаб ўғлини излайди. Айтишларича, ана шу Хуббининг онаси биринчи қайиқни кўрган. Ўғлини шу қайиқдагилар олиб кетган деб ўйлаб халқни дарёда уришишга ўргатади. Сўнгра ўзи ҳам ғойиб бўлади. Кексалар илгари вақтларда кемаларнинг учида Хубби онасининг ҳайкали ўрнатилган эди, дейишарди. Мусулмонлар даврига келиб эса, исломий ақидаларга кўра ҳайкал боши олиб ташланган. Фақат унинг икки соч ўрами қолган. Ибтидоий одамлар неча йиллардан бери Хуббининг онаси ўғлини ахтариб йиғлайди ва у билан дарё ва саҳролар, қоялар, қушлар, ҳайвонлар, осмонда фаришталар, ер остида девлар йиғлайди, деб ишонганлар. Хубби то қиёматгача тирик дейилади. Зардуштийлик давридан келаётган бу афсоналарда сув билан боғлиқ воқеаларда “Хубби” такрорланиб турилсада, ёзма исломий адабиётларда Хубби образи тарихий шахсга айлантирилган вариантлар ҳам учрайди.

Ҳозир ҳам сувга тушганда ёки болалар сувда ўйин ўйнаганларида Хубби номини айтишлари бежиз бўлмаса керак. Кишилар қадимдан Окс, Жайхун,

Амударёдан кечиб ўтганда, Хуббидан мадад сўрар эканлар. Сувдан кечганда, сувга тушганда фалокатларнинг олдини олиш мақсадида ёмонлик холи бўлиши учун эътиқод қилганлар. (Қаранг: В.Абдуллаев. Ўзбек адабиёти тарихи. Т.: “Ўқитувчи” нашриёти, 1976. –Б.48.)

Оташпаратлик маросимларидаги хосилдорлик – мўл кўлчилик маъбудаси Нохида, Анахита, Сув хотин маросимлари эрамиздан аввалги даврда пайдо бўлиб, замонлар оша яшаб, халқимиз урф – одатларида, санъатимизда сақланиб келаётган ибодат байрамларидандир. “Сув хотин” маросимлари асрлар оша шаклланиб, ривожланиб, кўринишларини баъзида ўзгартириб бизгача етиб келган халқимиз байрамларидандир. (Қаранг: “Тўмарис авлодлари” журнали. Урганч, 2021 й. –Б. 38.)

“Сув хотин ” маросимини халқимиз, айниқса кекса момоларимиз баҳор курғокчиликка юз тутиб, сойлардаги сувлар қуриб, ёки тошқин дарёлар тошиб кетиб, ер юзидаги ҳаётни издан чиқара бошлаганда ўтказганлар”⁵.

Мавжуд адабиётларда “Сув хотин”нинг бир неча вариантларига дуч келдик. “Ёмғир чақириниш билан боғлиқ маросимларнинг кенг тарқалган кўриниши “Суст хотин” деб аталган бўлиб, бу маросимга оид илк илмий қайд муаллифи ўлкашунос Г.Арандаренкодир. У ўзининг 1877 йилда ёзилган Зарафшон воҳаси аҳолисининг метеорологик қарашларига оид бир мақоласида ёмғир ёғдириш маросими билан боғлиқ “Сусхотин” маросими қўшиғининг бир намунасини келтирган”⁶.

Ўзбек миллий рақс санъатининг қадим илдизлари фольклор ва маросим қўшиқ-рақслари билан чамбарчас боғланиб кетган. Ҳар бир инсон ўзи мансуб миллатнинг урф-одатлари, удумлари, анъана ва қадриятлари таъсирида улғаяди. Онгу-шуури, ҳаётга муносабати ҳам шу руҳда шаклланади. Миллий тафаккурнинг шаклланишида ҳам фольклор асарларининг ўрни ва аҳамияти

⁵ Матёкубова Г. “Бедорлик” эшитириши. ЎзМТРК, “Ўзбекистон” телерадиоканали, 2019 й., 15 март.

⁶ Мирзаев Т. ва б. Ўзбек фольклори. Дарслик. Алмати.: “ССК” нашриёти, 2021. -Б.43.

беқиёсдир. “Хубби” рақс-қўшиғининг шаклланиш босқичлари “Сув хотин” маросими билан боғлиқ: Қурғоқчилик бошланса бу маросимни момоларимиз, қишлоқ аёлларининг энг кекса кайвони оналари бошчилигида ўтказадилар. Бир - бирига кўндаланг боғланган қўллар, қўлларида таёқлар билан аёллар кийими кийдирилиб, бошига рўмолини ўратиб каттагина қўғирчоқ ясашган. Бу “Сув хотин” тасвири бўлиб, қишлоқ аёлларидан бири уни қўлида баланд кўтариб, кўчаларни тўлдириб, баланд руҳда сайил уюштирганлар. Кайвони аёллар бирга “Сув хотин” қўшиғини айтиб уйма-уй, қишлоқма-қишлоқ юришган. Бундан ташқари ёмғир ёғдириш учун аҳоли, хусусан хотинлар кўпинча тошбақаларни оёғидан дарахт шохига осиб қўйганлар. Бунда оналари каторида болалар ҳам фаол иштирок этишган.

Қадимшунос Г.П.Снесаревнининг таъкидлашича, муқаддас сув тушунчаси Марказий Осиё халқларида илк бор илоҳийлаштириш ғоясидан ҳам устун турган. Шу сабабли, Хоразмда яратилган қўшиқ- лапарларда кенг маънони англатадиган *ҳовуз, ёп, арна, чашма, дарё, уммон* атамалари жуда кўп учрайди. Бу сўзларнинг халқ тилида кўп ишлатилишининг сабаби, юқорида таъкидлаганимиздек сувнинг муқаддаслигидандир. Сув покланиш рамзи ҳисобланади. Никоҳдан олдин келинни чўмилтириш одати ҳам ритуал ҳодиса бўлиб, никоҳга ишорадир. Ёш болани етти, йигирма, қирқ кунларида сувга танга ташлаб чўмилтириш одати ҳам эътиқод амалларидан бири бўлиб чилладан чиқиш, деб айтилади. Бу удумлар ҳозиргача турмуш тарзимизда сақланиб келиши асрлар давомида сувнинг муқаддаслиги рамзидир.

“Хуббибой” рақсида қанот қоқиш элементлари, қушга ўхшаш ҳаракатлар, афсоналардаги қаптар образи, отнинг тасвирланиши ибтидоий жамиятдаги тотемизм тасаввурларига бориб тақалишини тарихий манбалар билан асосланади. Бу фикр ҳам рақснинг нақадар қадимий эканлигини исботлайди. Ҳозир ҳам “Хуббибой” рақси Хоразм халқ сайилларида, масхарабозлар дастурларида томоша байрамларида ўйналиб келинмоқда. Хоразм вилояти, Шовот тумани “Моноқ масхарабозлари” жамоаси

репертуаридан жой олган ва халқимиз севиб томоша қиладиган жанрга айланган. “Хуббибой” ўйини халқ орасида машҳур бўлиб, ҳазил- мутойиба асосида ҳам ўйналади.

“Хуббибой” рақсини олтига ёки саккизга ўғил бола ижро этган. Бир ижрочи кўшиғини айтиб турса, қолганлари кўшиққа ҳамоҳанг рақсга тушади. “Хуббибой” ниҳоятда эпчил бўлиб, унинг ҳар бир ҳаракати томошабин диққатини ўзига тортади. Ёш раққослар кўшиқ мазмунига мослашиб икки елкаси ва кўлини тез-тез ишлатиб қуш қанотини қоққандек, ҳар сафар қанот ўрнида кўлини кўтариб кўлтиғини очиб ён оёқларини ҳам ердан узиб туради. Она киёфасини баҳзан қизлар ижро этган бўлса, кўп ҳолларда ўйин иштирокчилари бўлган ўғил болаларнинг ўзлари она образини ҳам яратганлар.

Хўп-хўп Хуббибой,
Хуббибойнинг онаси,
Хубби йўлга тушганда,
хўлланади қаноти
Хўп-хўп Хуббибой
Тока-тука бўйнида
Бир хўпикқа урганда
Амударё кўйнида

Кўшиқ давом этиб турганда яна иккита масхарабоз даврага чиқади. Деярли ярим яланғоч, эгнида шалвор, иккинчи раққос кўлини қанот қилиб, очиб-ёпиб туради. Худди парвоз қилиб учаётгандай. Биринчи раққос аста бориб Хуббибой кўлтиғини очганда челакдаги сувни билдирмасдан сувни сепади. Хуббибой бир кўлини кўтариб иккинчи кўлини кўлтиғигача олиб бориб кўяди. Тепада турган кўли ҳам кўлтиғи остига тирсаги билан келади. Худди қанот қоққандай. Хуббибойнинг кўлтиғи остидан ритмга мос товуш чиқади. Иккинчи ижрочи ўйин давомида Хуббибойнинг қаноти остига, яъни кўлтиғи тагига сув сепиб туради. У бир худди экин қатор ораларида жилдираб

оқадиган сувни, бир тошқин ҳолатини ифодалайди. Томошабинлар қарсақ чалиб, унга жўр бўлиб, олқишлаб туришади. Ҳар қанот қоққанда ҳўлланган қанотлардан ҳар хил товушлар чиқади. Челақдаги сув тамом бўлгунча бу кўринишлар давом этади. Ўйин охирида қарсақ чалиб рақсни олқишлаётган томошабинлар ҳам қўшилиб кетади. Миллий рақслар ҳам олам, инсон руҳияти, табиат ва жамиятнинг энг муҳим хусусиятларини ифодалаши билан умумбашарий ҳисобланади. Бундай қадриятлар ўз аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмайди, уларнинг қадри доимо ошиб бораверади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Лазги” халқаро фестивалини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги Қарори, ЎЗА, 2020 йил 28 сентябрь.
2. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: “Ўзбекистон” нашриёти.,2021.
3. Жўраев Н. Зардуштийлик- цивилизациявий ҳодиса. Вақт ва фазо. Т.: “Маънавият”,2020.
4. Мирзаев Т. ва б. Ўзбек фольклори. Дарслик. Алмати.: “ССК” нашриёти, 2021. -.Б.26.
5. Матёкубова Г. Тохтасимов Ш. Ҳамроева Ҳ. Хоразм “Лазги” рақси:тарихи ва тавсифи. Т.: 2022й.
6. Salijanovna S. Y. et al. Promotion And Campaigning for The Presidential Election in New Uzbekistan //Zien Journal of Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 123-125.
7. Britto P. R. et al. Pathways to a more peaceful and sustainable world: the transformative power of children in families //Development and psychopathology. – 2021. – Т. 33. – №. 2. – С. 409-420.
8. Saitov A. et al. Improvement of control devices for road sections of railway

automation and telemechanics //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021.
– T. 264. – C. 05031

9. Barakaev N. R. et al. Qualitative purification of pomegranate juice using electro flotation //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2021. – T. 848. – №. 1. – C. 012024.